

Välkommen

Etiken som grund för autonomistödjande arbete

Annica Kosner, leg psykolog & Terése Österholm, leg psykolog

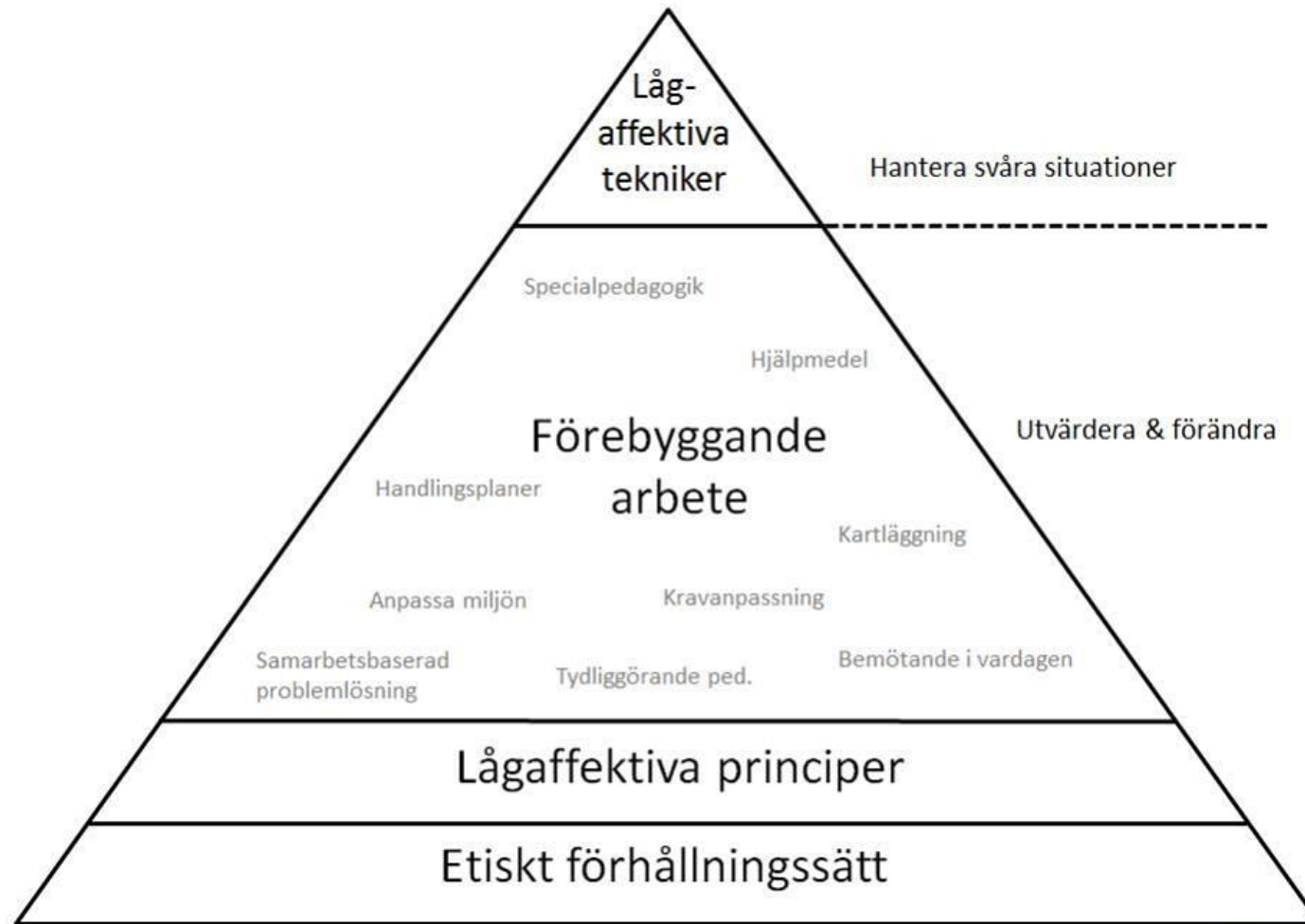
*“Det lågaffektiva tankesättet tar utgångspunkt
dels i affektteori och utvecklings- och neuropsykologi,
dels i en etisk och filosofisk grundsyn”*

Bo Hejlskov Elvén, leg psykolog

”Aldrig tvinga – aldrig överge”

Petra Björne, fil dr kognitionsvetenskap

Skapad av Stefan Boström, leg psykolog
psykologiskt.net

Etik

*”Etiken utmanar de föreställningar
man hittills tagit för självklara”*

Rachels & Rachels, 2008

Demokratiska etiska principer

- **Godhetsprincipen**

- Först: Inte skada (Primum non nocere)
- Bidra till välbefinnande

- **Människovärdesprincipen**

- Alla människors lika värde
- Mänskliga rättigheter respekteras

- **Autonomiprincipen**

- Respektera rätten till delaktighet och självbestämmande i beslut som rör personen själv

- **Rättvisprincipen**

- Fördela lika
- Fördela efter behov

Centrala etiska begrepp och principer

enligt Statens Medicinsk-Etiska Råd (SMER)

Autonomi

Rätten till självbestämmande. Principen innebär att man själv ska få bestämma över sitt eget liv. Individens har rätt att inte påverkas eller tvingas att genomgå t ex behandlingar. Man har rätt att veta vad en åtgärd innebär, och därefter rätt att säga ja eller nej till denna.

Informerat samtycke

Informerat samtycke tillmäts stor betydelse. För att kunna utöva självbestämmande måste man vara väl informerad. Förutsättningen för att kunna välja självständigt är tillgång till saklig information, och på basis av denna information lämnat sitt samtycke. För att kunna ta ställning på ett självständigt sätt krävs att ha förstått informationen och vara fri att välja, dvs inte vara utsatt för tvång - eller i sådan beroendeställning att det fria informerade valet blir en illusion.

Integritet

Integritet är latinskt som betyder orörd/hel och avser varje människas egenvärde som person. Ingen har rätt att undersöka någon annans kropp utan den andres samtycke. När det gäller psykisk integritet får denna inte bli föremål för intrång eller manipulation. Personlig integritet betyder rätt att inte bli kränkt. Integriteten upphör inte för att man själv inte förmår hävda den. Integritet handlar också om rätten att behålla saker för sig själv.

Människovärde och människosyn

Enligt humanistisk människosyn får den enskilda människan aldrig betraktas eller behandlas enbart som ett medel. Människovärdet innebär att alla människor har vissa fundamentala rättigheter som ska respekteras i enlighet med allas lika värde. Människovärdet är knutet till varje enskild människa oberoende av egenskaper eller prestationer. Begreppet *människosyn* är mer omfattande än människovärde.

Fler centrala etiska begrepp

- Människosyn
- Människovärde
- Rättigheter
- Makt
- Ansvar
- Auktoritetsproblemet
- Rättvisa
- Vördighet
- Integritet
- **Autonomi**
- Beroende/oberoende
- Slippery slope
- Livskvalitet
- Hälsa och mående
- Respekt
- Mening
- Trygghet
- Bemötande

Ur Etik och livsfrågor i
vård och omsorg
Olivestam & Thorsén

Människosyn

Teori X

Människan

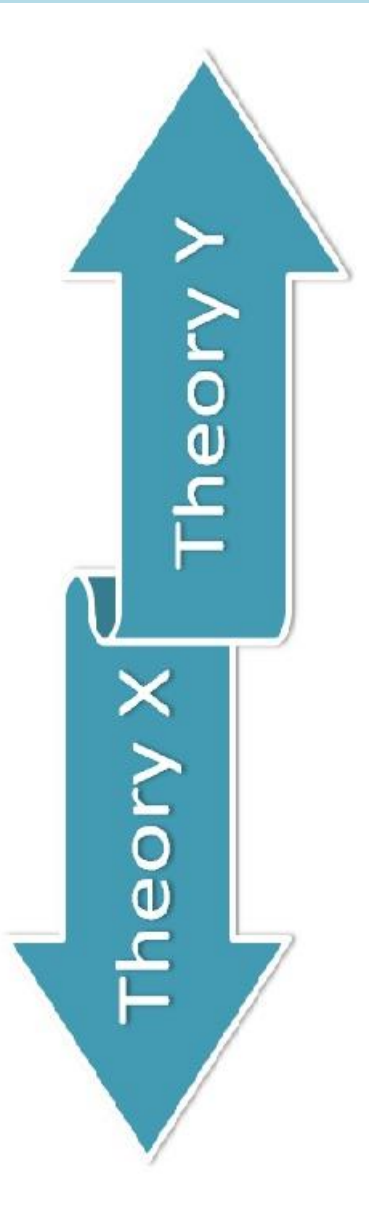
- är av naturen lat
- är ovillig att anstränga sig
- måste motiveras med yttre medel (kontroll, tvång)
- styrs av hot, straff och belöningar (konsekvenser)
- vill ledas av auktoriteter och slippa eget ansvar

Teori Y

Människan

- är av naturen aktiv
- har en inre strävan mot utveckling och självkontroll
- motiveras av inre faktorer (intresse, mening, lust) att nå mål
- tar under rätta omständigheter gärna eget ansvar

(Douglas McGregor)

Autonomi, värdighet och ett gott liv

Ett gott och värdigt liv innefattar självbestämmande. T ex att vara fri att fatta egna beslut så att man kan göra det som ger glädje och mening.

Däremot är det inte så att ett liv i full autonomi leder till ett gott och värdigt liv. T ex tycker vi inte att man själv ska få bestämma över sin medicinering utan att forskningen ska avgöra vilken medicin man ska ta och hur mycket.

Arbetet med personer med kognitiva funktionsnedsättningar innefattar ofta att personal tillsammans med person vistas i ett spänningsfält mellan å ena sidan värdet av självbestämmande och å andra sidan värdet av ett gott liv. T ex i frågan om hälsa och välmående.

Etiska dilemman

När vi hamnar i situationer där vi inser att inget av det vi kan göra kommer bli riktigt bra befinner vi oss i det som kallas ett etiskt dilemma. Det är en situation som kännetecknas av att två, eller fler, viktiga värden krockar med varandra.

Det kan vara att behöva välja mellan att antingen bestämma mot någon annans vilja (gå emot den andres självbestämmanderätt) eller låta bli, men med stor risk att personen kommer till skada på något sätt.

T ex en person som är i behov av att göra en nödvändig fysisk undersökning för att utreda en allvarlig sjukdom, men som själv motsätter sig detta. Dilemmat uppstår eftersom värdet av att bestämma själv i det egna livet krockar med värdet av att få tillgång till behandling och må väl.

Vilka etiska dilemman kopplat till autonomi möter du i din vardag?

Alltid så mycket självbestämmande som möjligt!

Det är viktigt att komma ihåg att vi inte ska sätta autonomi i motsatsrelation till livskvalitet.

Vi behöver kunna hålla den andres värdighet och goda livskvalitet stadig, samtidigt som graden av autonomi kan behöva justeras.

Utmaningen är att vi alltid ska skapa förutsättningar för personens självbestämmande att vara så hög som det bara går.

Det etiska ramverket för autonomi

Andrea Page och Bo Hejlskov Elvén med flera (2019) har tagit fram ett etiskt ramverk för situationer när autonomin behöver begränsas.

På **nivå ett** befinner vi oss på om det finns omedelbar fara för livet. T ex någon som står på fönsterbrädan och är på väg att hoppa ut genom det öppna fönstret.

På **nivå två** är vi om det finns möjlig fara för livet. T ex att man inom sjukvården kan behöva hålla en person som ska ta ryggmärgsprov stilla, för om personen inte är stilla finns risk för allvarlig skada. Det är i få verksamheter man gör sådana här slags ingrepp.

Det är bra att resonera tillsammans med chef och kollegor kring vilka situationer på jobbet som hamnar på vilken nivå.

Det etiska ramverket för autonomi

Nivå tre handlar om när vi ska ge omsorg. T ex när vi vill undvika framtida skada eller lidande. Vi får aldrig tvinga någon, utan arbeta utifrån var och ens rätt att säga nej. Samtidigt kan vi behöva undersöka vad ett nej står för och anpassa kommunikation och information för ett frivilligt ja.

Exempel på den här nivån kan handla om hygien, t ex att duscha eller borsta tänder. Om personen vägrar kan vi inte tvångsduscha. I stället måste vi skapa strukturer där det blir begripligt för personen att säga ja. Det kan handla om att flytta om i schemat så att aktiviteten infaller i ett begripligt sammanhang. Eller att man gör aktiviteten mer motiverande. Som att göra något roligt medan man gör något tråkigt.

Det etiska ramverket för autonomi

Nivå fyra är vi på när vi försöker öka personens självständighet och livskvalitet. T ex när vi justerar sådant som personen själv inte hade tänkt sig men med syftet att göra livet bra. Som att hjälpa till och strukturera upp ekonomin så att personen kan spara till det hen drömmer om. Eller vara med och planera en resa så att personen har energin som behövs hela resan igenom. Vi tar över lite av den andres självstyre, men utifrån begreppen autonomi, värdighet och livskvalitet.

Hur kan man tänka kring ert arbete i vardagen och det etiska ramverket med dess olika nivåer?

Tillbaka till utgångspunkten

Vi behöver kunna hålla den andres värdighet och goda livskvalitet stadig, samtidigt som graden av autonomi kan behöva justeras.

Utmaningen är att vi alltid ska skapa förutsättningar för personens självbestämmande att vara så hög som det bara går.

Det finns alltid risk att vi bestämmer mer än vi borde när vi befinner oss i en uttalad maktposition, t ex på jobbet. Det är lätt att bestämmandet går av bara farten.

I vilka lägen skulle du kunna bromsa in lite oftare och på så sätt öka den andres möjlighet till självbestämmande?

Tillämpad etik

Etiken i praktiska arbetet handlar om vår *människosyn* och visar sig i

- hur vi bemöter
- hur vi talar *om*
- hur vi förhåller oss till etiska begrepp som t ex autonomi
- *hur vi väljer metod*

Centrala lågaffektiva principer

- Ansvarsprincipen
- Kontrollprincipen
- Tillitsprincipen
- Affektsmittapprincipen

Lågaffektiv verksamhet

Verksamheter som arbetar lågaffektivt kännetecknas bl a av:

- ✓ Stabilt ledarskap med humanistisk grundsyn.
- ✓ Etisk medvetenhet präglar verksamhetens kultur.
- ✓ Avsaknad av övergrepp, fysiska såväl som psykiska.
- ✓ Inga fasthållningar eller övriga begränsande/straffande/exkluderande åtgärder (inlåsningar etc).
- ✓ Fokus på personens upplevelse av autonomi, delaktighet och självkontroll. Autonomistödjande.
- ✓ Fokus på välmående, samarbete och positiva upplevelser.
- ✓ Man visar respekt för personens människovärde och rättigheter.
- ✓ Avsaknad av konsekvenspedagogik.
- ✓ Personal klarar av att *praktisera* ett lågaffektivt bemötande.

Etiken i organisationen

Etiken gör sig inte påmind när allt flyter på. Det är när vi är i utmaningar och stress som det märks om vi har en grund att stå på eller ej.

Att på förhand ha pratat igenom att vi kan komma att hamna i lägen när vi behöver jobba med etiken blir viktigt.

Vi måste också vara tydliga med att etik är något som vi både gör gemensamt och var och en på egen hand.

Stöd för etiken i organisationen

Strukturer i verksamheten

- Att använda metoder, material och modeller med utgångspunkt i humanistisk etik och lågaffektivt bemötande.
- Att ha återkommande forum där etiken är i fokus.
- Att ha en ram för svåra samtal.

Det egna ansvaret

- Att vara beredd att granska sig själv när något skaver.
- Att ta hjälp av andra för att reflektera tillsammans.

Etik

”Om jag vill lyckas med att föra en människa mot ett bestämt mål måste jag först finna henne där hon är och börja just där.

...därmed måste jag förstå att detta med att hjälpa inte är att vilja härska utan att vilja tjäna.

Kan jag inte detta så kan jag heller inte hjälpa någon.”

Sören Kierkegaard, 1851-52

Exempel på fler inspirerande tänkare:

- Henriksen & Vetlesen: Sårbarhet och omsorg. KLOK-modellen.
- Levinas: Etik för sjukvården. Begriplighet.
- Kirkegaard: Till eftertanke. Tjäna eller härska?
- Greene: Förståelse krävs innan stöd. CPS.
- Seligman: Positiv psykologi. Välmående.
- Key: Barnets århundrade.

“Visst fick de pojken att lyda via tukt! Men inuti gossen föddes ett hat..”

Ellen Key, 1900

*“Att lugnt och långsamt låta naturen hjälpa sig själv,
och endast tillse att de omgivande förhållandena understödja naturens eget arbete, detta är uppfostran.”*

Ellen Key, 1900

Tack för Er uppmärksamhet!

Annica Kosner

Leg psykolog
Specialist i neuropsykologi

CalmarSund Psykologtjänst AB

Terese Österholm

Leg psykolog

Österholm Psykologkonsult AB